

El teatre de Rossend Arús i Arderiu

per Francesc Massip

Rossend Arús i Arderiu (1845-1891), un dramaturg que va dur a terme una tasca ingent d'activista cultural des del republicanisme lliurepensador.

Exlibris, inequívocament maçònic, de Rossend Arús.

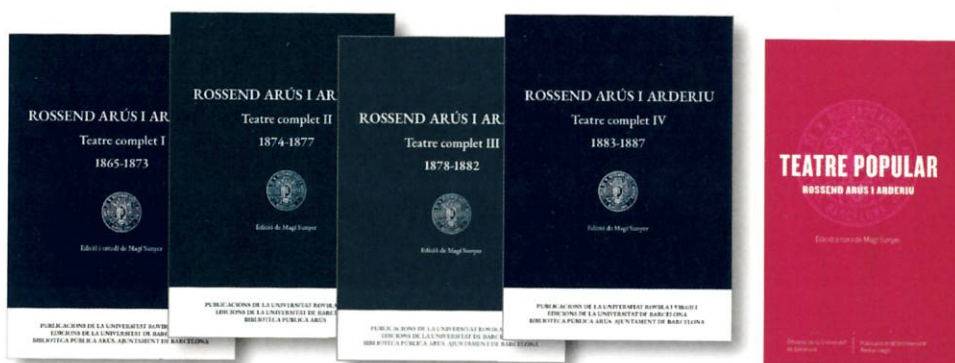
«Com a bon maçó posseïa una mentalitat oberta, pròdiga, humanista i progressista, amb vocació de transformar la societat.»

Malgrat la importància històrica del teatre català del segle XIX, segurament l'activitat que més va contribuir a la recuperació de la llengua en l'espai públic, la producció escènica vuitcentista, és encara la gran desconeguda. I això que en aquella època va gaudir d'una popularitat extraordinària.

Afortunadament, la tasca pertinaç dels estudiosos durant les darreres dècades ha fet emergir del silenci algunes fites d'aquesta activitat teatral desconeguda o preterida. I, en aquest sentit, cal celebrar l'edició del teatre complet

de Rossend Arús i Arderiu (1845-1891), que va dur a terme una tasca ingent d'activista cultural animada des del catalanisme republicà i lliurepensador i des d'una generosa filantropia gràcies a la qual Barcelona disposa d'una imponent Biblioteca Pública Arús, llegada per l'autor a la ciutat, i conserva, entre altres joies, els manuscrits amb l'obra original d'Arús que ara ha vist la llum en tota la seua complexitat. L'exhumació i l'estudi de les obres han anat a càrrec de Magí Sunyer, catedràtic de filologia catalana de la Universitat Rovira i Virgili i reconegut especialista en la nostra literatura vuitcentista. L'edició, duta a terme per les universitats de Tarragona i Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona, s'ha concretat en quatre gruixats volums i ha merescut el Premi a l'Edició Universitària de la Xarxa Vives (2020). A banda d'aquesta publicació completa de cinquanta-una peces —en paper i en llibre electrònic d'accés obert i gratuït a <llibres.urv.cat>, també se n'ha fet un volum en format comercial amb una selecció de tres obres sota el títol *Teatre popular*.

Som davant d'una tasca excepcional que ens descobreix, de sobte, l'abundant i variada dramaturgia nascuda de la ploma d'Arús, home que com a bon maçó posseïa una mentalitat oberta, pròdiga, humanista i progressista,

Magí Sunyer, catedràtic de filologia catalana de la URV i especialista en literatura vuitcentista, ha tingut cura de la publicació dels quatre volums —*Rosend Arús i Arderiu. Teatre complet*— que estudien cinquanta-una peces d'Arús. També se n'ha fet un volum comercial amb una selecció de tres obres sota el títol *Teatre popular*.

«Som davant d'una obra escènica important que caldria reivindicar no solament pels valors escènics que conté, ans també per la tossuda actualitat en la denúncia de la injustícia sistèmica.»

«Amb el final a cop de sabre de la I República acaba la primera etapa del teatre d'Arús, caracteritzada per la il·lusionada defensa dels valors democràtics i republicans.»

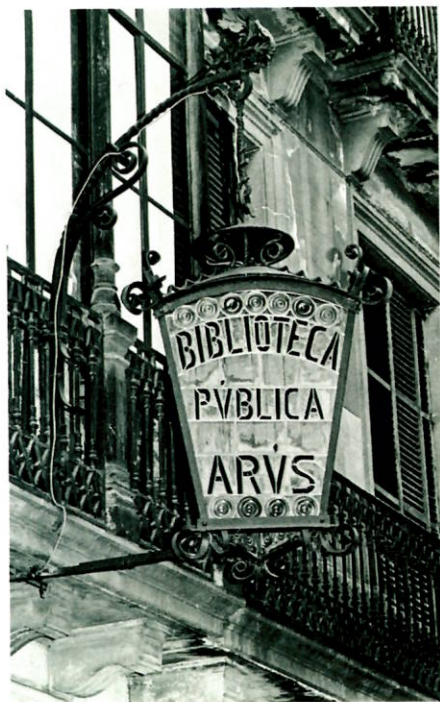
amb vocació de transformar la societat. La seva obra s'inscriu en el context del naixement del teatre català contemporani, essent de la mateixa generació que Àngel Guimerà o Frederic Soler, i de fet a partir d'ara se l'ha de considerar l'iniciador del drama realista en prosa amb l'obra *Lladres de ciutat*, primícia escrita el 1865 i representada el 1869 al Teatre Romea. El títol originari va ser *Lladres amb levita (o Vilesa i Honradès)*, un títol que «causes poderoses obligaren a canviar», com reconeix Arús, perquè es tractava d'un tema d'actualitat —la incipient especulació immobiliària en els terrenys de l'Eixample barceloní— i perquè es blasmava justament aquests corsaris vestits d'etiqueta, quan la levita era la peça masculina que atorgava distinció, únic element de respecte rere el qual es dissimulen els estafadors professionals, avui d'americana i corbata.

Ambientació urbana, renúncia al vers, diàlegs en «el català que ara es parla» —amb un variat ventall de parèmies i saboroses locucions— i argument contemporani que el fa capdavanter en la renovació teatral catalana i en la denúncia dels abusos que pateix una societat a mercè de la manipulació periodística i la manca d'escrúpols d'una colla de trepes que s'anomenen «La Societat dels Llops», mai no afectada pel Codi penal; aspectes, per cert, d'una tossuda vigència. La víctima del frau, el bonhomí hisendat Eduardo, es presenta defensant actituds molt properes a les que sostenia Arús, com la solidaritat, la justícia social, el pacifisme antimilitarista, l'oposició a les quintes

que s'acarnissaven amb la classe treballadora i que enviaven els joves a la mort per defensar els interessos econòmics de l'oligarquia borbònica. Un personatge enemic de la pena de mort, màxima prova d'indignitat dels estats que la sostenen, i abrandat defensor del liberalisme, que es fa eco de les esperances de l'autor en una nova societat que sorgiria amb el Sexenni Democràtic.

En aquest context conrea també un teatre polític que durant tot el XIX només es pot donar durant l'escassa dècada de llibertat que suma aquell Sexenni sense Borbons al Trienni Liberal de 1820-1823, quan Josep Robrenyo pot fer el primer teatre polític en català del segle. Arús aprofitaria la petita esclatxa democràtica per fer del teatre una veritable plataforma de difusió de la seva ideologia liberal, republicana i federalista.

Abans, però, Arús fa les seves primeres passes en les societats festives (Societat del Born, Societat Flora, Tertúlia Catalana), espais privats on es representen peces en la llengua popular per companyies d'aficionats que podien esquivar la fèrria censura d'un estat sempre disposat a reprimir qualsevol manifestació ni que fora vagament catalanista. Pensem que la castració institucional del teatre català va començar el 1603 quan, per reial decret, es va imposar un funcionament escènic que obligava a formar a la Villa y Corte les companyies dramàtiques autoritzades per a tots els regnes, amb un nombre limitat d'agrupacions professionals i amb uns pocs i triats directors que decidien. La

TEATRO ROMEA. ³

Gran funció extraordinària per lo Diumenge 23 de Maig, 1869
A BENEFICI DEL PRIMER APUNTAOR

D. JOAN GELABERT.

Primer. Una escollida sinfonia.
Segon. Estreno del grandios drama català, en 4 actes y un epiloch, escrit per D. Rosendo Arús, y que té per titol:

LLADRES DE CIUTAT.

Aqueixa obra será posada ab tot lo aparato que requereix son ben combinat argument.

TÍTOLS DE LOS ACTES.

Primer.—*Una societat de gent de bé.*—Segon.—*L'engany.*
—Tercer.—*Robar per partida doble.*—Quart.—*Noblesa de cor.*
Epiloch.—*La mà de Déu.*

Dará fi á tan escollida funció una divertidíssima pessa catalana, titulada:

UNS AMORS DE APOTECARI.

A las 8 en punt. **Hi haurá safata.**

Imp. de Ramírez y C.

Lladres de ciutat, escrita el 1865 i representada el 1869 al Romea, tracta sobre la incipient especulació immobiliària als terrenys de l'Eixample de Barcelona.

«Ambientació urbana, renúncia al vers, diàlegs en “el català que ara es parla” i argument contemporani el fan capdavanter de la renovació teatral catalana.»

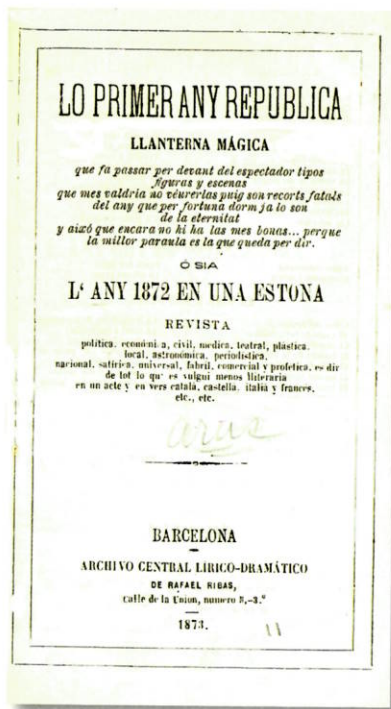
monarquia dels Àustries deixa fora dels circuits oficials qualsevol possibilitat de companyies d'una altra llengua que no fos la castellana. Un sistema teatral agreujat amb l'adveniment dels Borbons i amb l'enduriment de les mesures repressives contra tota mena de teatre públic en la nostra llengua. Només aprofitant les febleses de la monarquia expulsada per voluntat popular cada vegada que se l'ha consultat —i sempre restaurada per la via del cop d'estat o de la rebel·lió militar—, el teatre en llengua catalana va tornar a treure el cap amb una certa presència pública.

Arús aprofita el moment i conrea una varietat teatral que és la revista d'actualitat, consistent a repassar els esdeveniments de l'any anterior en clau satírica. El fet de recapitular sobre les coses esdevingudes durant l'any que s'acaba és un argument tradicional de les festes populars més arcaïques que, encara avui, a través dels cèlebres balls parlats amb versots d'actualitat, aprofiten per fer bugada i posar en berlina les flaques més públiques o sonades. Arús hi va trobar una veta i n'escrigué unes quantes: 1869, 1871 o *Lo primer any republicà* (1873). Totes comencen amb un diàleg entre el vell Silvestre (pensem que l'any fineix el dia de Sant Silvestre) i el jove Manel (l'any nou s'enceta sota l'advocació d'Emmanuel), i es representaven la nit de Cap d'Any, entre les onze i la mitjanit (llavors encara no s'havia instaurat la poca-soltada dels raïms rimant amb les campanades). Tots els mals denunciats són d'una vigència esfereïdora que confirma que la història d'Espanya és un disc ratllat i de solc únic: l'especulació urbanística, la corrupció, la misèria, l'estafa, les picabaralles dels polítics de

torn, amb una constitució que conserven a pany i forrellat: «Quan els hi convé, l'ensenyen, / i quan no, au!, a tancar.» Són obres que, com les moralitats del teatre tardomedieval, presenten personatges al·legòrics que encarnen els al·legats ideològics i de denúncia que Arús vol formular: Espanya, Corrupció, Monarquia, República, Llibertat.

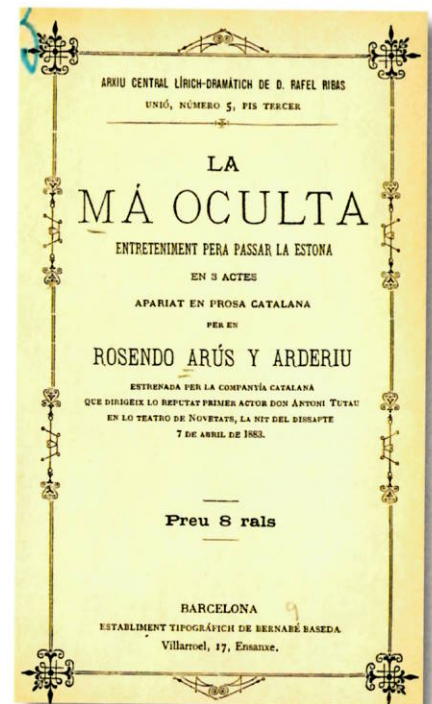
També *¡Mai més Monarquia!* (1873) convoca altres personatges simbòlics com Lo Poble idealitzat o un Madrid sòmimes que ni fa ni deixa fer per tal de mantenir uns privilegis immerescuts. *¡Viva la Federal!* (també de 1873) és una nova peça de propaganda política en què Arús ridiculitza els polítics panxacontents de l'època, capaços de disfressar la Monarquia coronada amb la gorra frígia de la República, però acaba imposant-se la Federal amb una al·locució contra la tirania i d'exaltació de la fraternitat, la igualtat i la llibertat. Idèntics ideals s'expressen a *Claudi F. o ¿Qui és?* (1872), un drama en prosa amb un acte cinquè que esdevé una mostra de teatre document o de drama periodístic en presentar l'acció a les barricades que la classe treballadora va aixecar als carrers de Barcelona l'abril de 1870 durant la insurrecció contra la sagnia de les quintes.

Amb el final a cop de sabre de la I República acaba la primera etapa del teatre d'Arús, caracteritzada per la il·lusionada defensa dels valors democràtics i republicans, feta miques amb el desengany de la Restauració borbònica. D'ençà d'aleshores i fins a la seva mort prematura, Arús canvia de registre i es dedica a satiritzar els sopars de duro del partit anomenat progressista, al qual responsabilitza del fracàs de la revolució, i a conrear una tipologia

Arús aprofita el Sexenni Democràtic (1868-1875) per fer del teatre una plataforma de difusió de la seva ideologia liberal, republicana i federalista, i conrea una varietat teatral que és la revista d'actualitat que repassa els esdeveniments de l'any anterior en clau satírica.

Arús posa el dit a la nafra en assenyalar Espanya com el país de la corrupció per antonomàsia en obres com *La llanterna màgica* o *La mà oculta*.

desgavellada en què censura els vicis del caciquisme tocat per la corrupció endèmica del sistema, com a *La patum... pim, pam, pum* (1881).

I és que Arús, on realment s'ho passa bé, és amb les obres de riure. L'editor les anomena «disbarats», peces amb voluntat de trencar esquemes, amb diàlegs sense cap ni peus i altres excessos que el fan avançar-se als experiments futuristes de Marinetti, que buscaven precisament provocar la reacció sorollosa dels espectadors amb la voluntat de ser escridassats en escena. Així, *Lo comte en Jaume o un drama en l'Odeon* (1870), que Arús qualifica de «ximpleria», en què es manifesta «entusiasta del bunyol» i on espera no pas aplaudiments ans un picar de peus escandalós que no deixi acabar la funció, cosa que —confessa— li provocaria una enorme satisfacció.

Arús és l'autor de la primera comèdia de màgia en català, *La Llúcia dels cabells de plata* (1871), en què alterna el vers i la prosa i que és plena de recursos prodigiosos, aparicions i desaparicions sobtades, objectes de naturalesa meravellosa i humor a dojo, tot plegat servit amb efectes visuals espectaculars com requeria el gènere i que fou un èxit incontestable. També d'un aparat escènic extraordinari devia ser *La llanterna màgica* (1876), que combina la literatura d'anticipació i de nous invents amb el plurilingüisme d'efectes còmics i la pseudomàgia.

La producció arúsiana abraça, a més, els sainets i els vodevils, com *Granotes al cove* o *Un pas de comèdia* (amb

«Tots els mals denunciats són d'una vigència esfereïdora que confirma que la història d'Espanya és un disc ratllat i de solc únic.»

dues de 1878), plenes d'accions estrafolàries i d'hilarants exageracions, i fins i tot és autor d'uns exitosos *Pastorets* (1875) que, juntament amb els d'en Piquet, inauguren el gènere en l'època contemporània.

En resum, som davant d'una obra escènica important que

Magí Sunyer ha rescatat de l'oblit i que caldria reivindicar no solament pels valors escènics que conté, ans també per la tossuda actualitat en la denúncia de la injustícia sistèmica que s'imparteix al regne dels Borbons llavors i ara, amb una legalitat decretada a caprici i amb violència institucional contra el pensament lliure i, és clar, com es diu a *Claudi F.*, «lo que se sosté amb la força és senyal que no és just, que no hi ha dret per imposar-ho». Arús posa el dit a la nafra en assenyalar Espanya com el país de la corrupció per antonomàsia (*La llanterna màgica*), atrapat en uns vicis congènits irresolubles (*La mà oculta*) que ni el parèntesi progressista del Sexenni Democràtic aconsegueix d'erradicar, ans al contrari, sumeix la integritat republicana en el desengany i en la frustració.

Rosend Arús, que, a més a més de dramaturg, exercí d'actor, apuntador, director i empresari teatral gestionant teatres com l'Olimp o l'Espanyol, va col·laborar, juntament amb la tasca de Frederic Soler al Romea, a la creació i consolidació d'un públic de teatre en llengua catalana. Ara tenim l'oportunitat de revisitar-lo.